

ИВАН ЕФРЕМОВ

ПО ПЪТИЩАТА НА СТАРИТЕ

РУДНИЧАРИ

Превод от руски: Любен Велчев, 1949

chitanka.info

Тази история разказва минният инженер Канин. Той седеше облегнат на гърба на креслото и сякаш говореше сам със себе си, без да се обръща към някого.

— Искан ми се да разкажа една проста история от живота на истинските рудничари, която на времето си ме плени силно. Мисля, че в нея има не по-малко необикновено, отколкото в най-чудноватите приключения.

Преди тринадесет години, в 1929 година, изучавах старите медни рудници близо до Оренбург, сега Чкалов. Там в продължение едва ли не на хиляда години са били добивани медни руди и рудниците образуваха на едно голямо пространство най-забъркания лабиринт от кухни, пробити от човешките ръце в дълбочините на земята. Тези рудници отдавна са закрити и от надземните им постройки не е останало нищо. По степните простори, по склоновете и по билата на полските хълмове изпъкват като хубави синкаво-зелени петна редица насипи — големи грамади бракувана руда, които ограждат широки фуниеобразни дупки, а тук-там се виждат и хлътвания на стари засипани шахти. На места насипите и фуниеобразните дупки изцяло покриват просторни полета по няколко квадратни километра. Такава земя, както се изразяват местните земеделци, е „развалена“, не става за оран; затова тези участъци са обрасли с острика или пелин, а фуниеобразните дупки на шахтите — с вишневи храсти. Дори в разгара на лятото, когато всичко наоколо е вече изгоряло и степта е кафява, в белезникавата омара на палещия пек хълмовете с останки от стари минни отпадъци са покрити

с цветя, които заедно със зелено-сините изпъкналости на рудните насипи, с тъмната зеленина на вишните и златистите люлеещи се туфички на остриката представляват чудно и хубаво съчетание от убити тонове. Тези малки степни островчета лежат по кафявата равнина от стърнища и угари като акварели на даровити импресионисти.

Там добре се почива след еднообразното пътуване по прашния и зноен път. Вятърът вее в остриката, подсвирва в храстите и навява мисли за миналото, за това, че тези сега тъй безлюдни и напуснати места някога са били най-оживените в степта. Разнасяли са се викове на момчета — подкарвачи на конните долапи, хлопали са капаците на шахтените отвори, скърцали са скрипци, тракали са ръчни колички и се е чувало бърбенето на момичета и жени, заети с ръчното разработване на рудата. Всички тези хора отдавна са умрели, но дълбоко под земята в мълчание и мрак стоят безбройните подземни ходове, като нерушими паметници на техния труд. Аз успях да проникна в много стари прокопи. В продължение на повече от два месеца лазих по тях, понякога с помощника си, а по-често сам (помощникът се страхуваше от опасните места), за подземни скици, да търся изоставени запаси руда и за вземане проби. В тези места земните пластове са сухи, чудно устойчиви, и много прокопи стоят стотици години, без да се разрушат.

Всички натрупани от осемнадесети век архивни планове, карти и данни по оренбургските медни рудници загинаха през гражданската война. Затова устройството на старите подземни работи трябваше да се открива отново, като се пътува по тях наслуки, като в неизвестна страна. Изследването ме увличаше и случваше се по две денонощия да не излизам на дневната повърхност, когато бързах да се ориентирам в някоя сложна система прокопи. Мракът и тишината на лабиринтите от щреци^[1], орти^[2], които се извиваха по всички направления, страшно надвисналите във височината над главата руднични дворове^[3] на затрупаните шахти — във всичко това аз намирах съвсем особено очарование. Капки вода във влажните проходи падат с равномерността на часовников механизъм, а понякога тя едва чуто шурти, като се стича от горните хоризонти^[4] в долните.

С фенер, компас и бележник аз едва се провирах в тесните сбойки^[5] или неправилните квершлази^[6], които съединяват една система прокопи с друга. Понякога проходът, засипан с пясък от проникването на води от повърхността, беше толкова нисък, че

трябваше да се промъквам пълзешката по него, като издишам въздуха от гърдите си. Пълзиш — и изведнаж неудържимо ти се прище да въздъхнеш с пълни гърди, но щом почнеш да поемаш въздух, с мигновен ужас почувствуваш надвисналите над тебе стотици хиляди тона рудни пластове, които с невъобразима сила натискат надолу.

А колко интересно е да се разкрива начинът, по който е открито рудното гнездо, прилаган от старите майстори, като се проследява и определя възрастта на прокопите ту в правилно нарязаните, изгладени ръчно с малки кирки стени от средата на 19 век, ту в широките и прави, но с обезобразени от взривовите стени — най-новите! Още по-странни, своеобразно кривуличещи и повтарящи контурите на рудната маса са ниските проходи на прокопите от 18 век или съвсем тесните, но правилни и гладки кладенци и наклонени проходи от доисторическо време.

Шарещата светлина на фенера измъква от гъстия мрак ту равна стена, цялата надупчена от острието на кирката, ту мрачно стоящ, черен от времето стълб на случайно оцеляло старо укрепване, ту купове срутени от тавана буци, ту равно наредени купища неизползувани подпорни греди.

Поразително впечатление правят грамадните черни стебла на вкаменените дървета, понякога дори с клони. Великаните на отдавна изчезналите гори, сега превърнати на желязо и кремък, лежат напреки на прокопите и често проходът избикаля отгоре или отдолу такова дърво, безсилен да пробие здравето му тяло.

Още много би могло се разкаже за подземните ми странствувания през онова лято, но аз само накъсо ги описах, за да дам представа за обстановката на всичко онова, което се беше случило.

Аз живеях в селцето Черний, което се намира в дълбоката долина на една малка рекичка, между високи хълмове. В същото това селце доживяваше живота си последният щайгер^[7] от старите рудници — Курнил Поленов, деветдесетгодишен, но още здрав старец, бивш крепостник на собствениците на рудниците — графовете Пашкови. Старият щайгер живееше в малка къщурка срещу мене през улицата и почти всяка вечер седеше на насипа край къщата, като неподвижно гледаше високия склон с насипите от рудниците, които се издигаха пред него. Още в самото начало на работата си аз разпитах стареца за разните рудници, които той познаваше и помнеше великолепно. Обаче

аз видях, че старецът много неща не ми казваше, като се оправдаваше със старостта си и слабата си памет. Опитах се да го убедя, като му казах, че напразно не иска да ми разкаже всичко, каквото знае — оставаше му малко да живее, а рудниците трябваше да работят. Колкото повече сведения съберем сега за рудните запаси, толкова по-скоро и по-сигурно ще се поднови отдавна замрялата работа. Щайгерът мълчеше и само в дъното на очите му се криеше хитричка усмивка. Веднаж той ми каза: „Много инженери идваха тука, всички разпитваха, записваха, обещаваха награда, обещаваха началник в работата да ме направят... Надърдориха много, а пък колко години минаха — ходят, гледат, а работа не почват. И никой от тези хора не се спусна нито в една-едничка шахта — мръсна, влажна, па и опасна, разбира се, работа. Зная аз!...“ И старецът млъкна, като важно оправяше широката си и голяма брада.

Разбрах, че в дъното на душата си Поленов таи обида от бързите и повърхностни геолози, които бяха идвали в района и които, вместо истински да изследват, се бяха ограничили с разпити, като са измъквали някои сведения от стареца по пътя на безотговорни обещания. Прекъснах по-нататъшните разпити, още повече че работниците ми се отзоваваха за щайгера тъй: „Старецът е като костелив орех: заинати ли се, дума не можеш изскубна от него“.

Аз продължавах работата си, като ден след ден издирвах нови достъпни прокопи, като се спусках с въже в полусрутените шахти и си спечелих голямо уважение в местните жители — потомци на старите рудничари. Забравих да кажа, че и самото селце Черний е изникнало край минните кантори на Богоявленския и Архангелския завод и жителите му бяха известни сред околното селско население под името „рудари“.

През дългите степни вечери, като почивах след работа, аз често отивах на насипа при стария щайгер и сядах до него — да попушим. Само че сега не го разпитвах за рудниците. Приказвахме с Поленов за миналите времена, за живота на крепостните рудничари, за някогашните начини на работа. Старецът омекваше, оживяваше се и ми разказваше много неща, като ме учудваше с наблюдателността си и сполучливите си изрази. Моите подземни „подвизи“, познаването на историята на местното минно дело и старинните минни термини

трогнаха сърцето на стария щайгер и той започна да се отнася към мене с много по-голямо внимание.

В разговорите с него аз забелязах, че старецът чака да го разпитвам за рудниците. Понякога дори сам разговарваше за тези или онези особености на рудата, като споменаваше няколко нови за мене имена на шахти, но аз нарочно не го питах за нищо. Знаех, че душата на стария рудничар не ще издържи гордата си затвореност и като види в мене също такъв дълбоко предан на работата си човек, щайгерът ще сподели знанията си с мене.

Август свършваше. Слънцето все още беше топло и силно, но в степта почнаха да духат студени ветрове. Беше особено приятно, когато почнеш да се спускаш в долината на селището, да почувствуващ възгорчивия мирис на дима от горящ тор, който се разстиляше като синя завеса от десетки комини. Този дим означаваше топлина за измръзналото тяло, ядене, хубава цигара, излегнат върху леглото — с една дума всичко, което е нужно за превръщане уморения от работа труженик в наслаждаващ се халиф...

Разговорите с Поленов на насипа прекъснаха — дните станаха по-къси и аз често се връщах по тъмно. Само понякога, когато времето или необходимостта да обработя натрупалите се черновки, ме караха да остана в къщи, на вратата на заеманото от мене помещение израстваше високата прегърбена фигура на Поленов. Като поглаждаше жълтеникавата си брада и като се оглеждаше зорко с нестарчески живи очи, щайгерът казваше: „Домъчня ми за тебе, Василич, отдавна не сме приказвали, ти непрекъснато все по шахтите лазиш“. „Седни, Корнилич, Настася Ивановна ще ни даде чаец, а от Егориевско ми донесоха хубави бонбони“, казвах аз, като знаех слабостта на стареца към сладките неща. Щайгерът с изпъшкване седна на пейката, аз продължавах да чертая някакъв план или профил и започваше бавен разговор. Този разговор правеше удоволствие и на двамата ни и ние се заседяхахме до късно. Наскоро узнах, че Поленов бил последният от цяло поколение крепостни щайгери в медните рудници. Знанията се предавали по наследство от дядото на бащата, от бащата на сина. В примитивното минно стопанство щайгерът е бил едновременно и маркшайдер^[8], и пробивач на руда, и ръководител на пробивите — с една дума универсален минен специалист.

Многогодишната, от детинство насаждана практика по подземните работи беше създала у Поленов особен усет, за който старецът разказваше:

— Сега употребяват тези теодолити^[9], бусоли... Четиридесет пъти изчислявай и поправяй, докато се увериш, че правилно си насочил прокопа. Ако трябва да се проследи някоя жила, накъде тя, милата, е отишла, почват да разиграват минна геометрия; чертаят, изчисляват. А ние — дядо ми, баща ми, па и аз — как работехме? Походиш под земята, премериш се — и чувствуваш накъде да копаяш, особено ако е за среща с насрещен изкоп или със стар проход. Този минен нюх никога не ни лъжеше. Струва ми се, че сам си видял какви прокопи сме правили. У мен малко е останало от него — с бусола ме караха да работя — но и това понякога зная: лъже инструментът, не мога да намеря грешката, а зная — лъже. Походиш, попипаш скалата накъде са насочени жилките, къде зърното става по-едро. Почнеш да размисляш и такава увереност те обзема, че направо заповядвам: почвай прокопа ей-тука! И винаги правилно съм отгатвал, а защо — и сам не мога да си обясня. А ето — видя ли Петропавловската щолня^[10] — нея английски маркшайдери я прокараха, като я отбиха от Михайловско. И как се излъгаха: грамадна работа пропадна! На ти на тебе инструменти!... Също тъй чувствам и водата под земята, где е близко до водния пласт, где под пясъчника лежи вап^[11]... Много нещо зная...

Неподправена истина се чувствуваше в думите му. Аз му вярвах и като го слушах, много пъти си спомнях за фрайбергските рудничари-майстори, основатели на рудничарското изкуство в XV век. В тях също тъй от род на род, от поколение на поколение са се предавали минните знания и също така имаше много примери на нещо като ясновидство под земята. Тези майстори развивали в себе си особено чувство — чувство за подземното пространство и посоки, което им заменяло точността на маркшайдерските уреди и схемите на минната геометрия. Без всякаква минералогия и химия, по най-тънки отсенки на рудите, по неуловимото за обикновения наблюдател изменение на рудния пласт старите рудничари усещали изклончването на рудната жила или намирали богати участъци — с една дума великолепно се ориентирали в разнообразната работа по оценката и разработването на находищата, която сега занимава разни специалисти. И аз си мислех, че напразно в историята на минното дело са забравени простите и сигурни начини,

които изискват развиване на наблюдателност и своеобразен вътрешен усет у човека. Хората почнаха по-малко да вярват в чудотворните възможности, които човешката природа крие в себе си, в създаването на истинския майстор, майстор в прекрасното старинно значение на тази дума.

В най-близкия неделен ден аз реших да прекъсна полските работи и да направя равносметка на изследванията си. Като разпрострях начертаните карти, аз тъжно гледах как всред обширното рудно поле на Ординските рудници изпъква мъничкият изследван от мене участък. Изучените също така площи на Левските и Смежни рудници се отделяха със широка междина, която оставаше неизвестна за мене. С една дума всички тези непълноти разваляха радостта ми от голямата и интересна работа през изтеклото лято.

Размишленията ми бяха прекъснати от идването на Поленов. В нова червеникава полушубка, с високи ботуши, старецът имаше тържествен и празничен вид и изглеждаше много по-млад от годините си. Веднага забелязах, че той е развълнуван от нещо. В отговор на обикновената ми покана да седне, старият щайгер хвърли полушубката, седна на табуретката и запита:

— Семен дрънкаше, че се готвиш да заминаваш, Василич, а?

— Готвя се, Корнилич, — отговорих аз. — Мъчно ми е, разбира се: обикнах рудниците и вашето място, но време е да привърша работата — скоро ще поискат отчет от мене.

— Рано се готвиш да си заминаваш, Василич. Макар и много нещо да облази, но най-интересните места още не си видял.

— Зная, но не мога да проникна до тях. Изкопите са много стари, отгоре всичко е засипано. Ще трябва да се задоволя с това, което можах да видя.

Старият щайгер мълчеше намръщен. Аз скришно го поглеждах, като чаках какво ще каже. След късо мълчание Поленов тръсна глава и с престорено спокойствие каза:

— Добре, Василич, ще ти помогна малко... Както искаш, но трябва да видиш още няколко рудници...

— О, Корнилич, благодаря ти!... Но защо по-рано не ми помогна — все казваше, че не знаеш, че си бил забравил?

— Аз, Василич, по човека виждам трябва ли или не трябва да му се помогне — отговори старецът. — Ето, понаблюдавах те и сега те

чувствувам като свой. Истински рудар! И ти много обичаш добрата работа... Е, защо да дрънкаме напразно! Я по-добре кажи: беше ли в стария Мясниковский?

— Бях, Корнилич, добре познавам Мясниковский.

— Познаваш, но не всичко. Ти в горните места — Ординското летовище по нашенски — си ходил, горе на платото. А в най-долните по дъното на коритото — в Казйонните де — не си бил...

По указание на щайгера аз проникнах в най-ниските хоризонти на някогашните Старо-Мясниковски рудници и цяла седмица изучавах огромните камери между купищата изоставена руда — дебел пласт от меден конгломерат.

Направих много нови открития, които обаче представляват интерес само за специалисти. А пък на вас разказът за тях ще се види еднообразен и скучен. Най-после настъпи бележитият ден, когато Поленов се съгласи да ме придружи при опита ми да проникна в грамадния подземен лабиринт в минното поле на Ординските рудници, разположено на високо степно плато, право на юг от селището Черний. Щайгерът настоя да не вземам никого със себе си и да не посвещавам никого в тайната на похода. По негов съвет взех лопата, кирка, дълго и здраво въже, а също и голям запас от свещи и храна. Поленов обеща да ме заведе до една шахта, „през която трябва да се прескача“, а по-нататък ще ида сам и ще набележа плана на по-нататъшното изследване. За тази цел, според неговите пресмятания, ще ми се наложи да прекарам под земята около две денонощия.

В утринния здрач, под свирещия в сухата трева вятър, ние тръгнахме нагоре по склона на хълма, покрай високите бели насипи на Снежния рудник. Целият взет екип беше твърде тежък и аз се зарадвах, когато старецът каза, че входът е близо до селището. Безкрайната, тайнствена в утринния здрач степ, загриженият вид на щайгера и потайното ни ранно излизане — всичко това до известна степен повишаваше настроението, но всичко се оказа много просто. Към средата на хълма старецът зави наляво и като преминахме една обрасла с гъст пелин низина, ние скоро се намерихме всред много полузасипани шахти, насипи и срутени щолни на добре познатия ми Правий рудник. През горещите летни дни много пъти бях скитал по неговите насипи, като безуспешно се опитвах да намеря пътя към прокопите, които лежаха дълбоко под повърхността на степта.

Щайгерът уверено тръгна към един висок насип с форма на равен конус. Пред насипа се оказа фуниеобразна дупка на зле засипана шахта, обрасла с храсталак. Щом стигна до нея, Поленов огледа наоколо, като се мръщеше и на прекъсलेци мърмореше нещо под носа си. После ми направи знак да спра и бавно почна да се изкачва по насипа. Той дълго стоя на насипа, като гледаше надолу и ту разперваше, ту свиваше за нещо си пръстите на големите си ръце. Аз го гледах и си мислех, какви ли спомени прелитат сега през главата на стария щайгер.

— Е, Василич, трябва да е тук — каза щайгерът, като се спусна от насипа.

Той коленичи и разтвори храстите с ръце. Зад храстите се оказа отвора на малка засипана щолня, през която би могло да се провере само дете.

— Ако надолу няма срутване, скоро ще се проверем! — каза Поленов.

Без да отговоря, аз хвърлих раницата от плещите си и грабнах лопатата. Рохкавата пръст, която затрупваше входа, се подаде лесно и след половин час аз толкова разширих отвора, че пълзешката можеше свободно да се мине през него. Като приготвих свещ и кибрит, аз се проснах на меката влажна пръст, натрупана при входа, и с опитно движение, надолу с главата, се плъзнах в тесния тръбообразен проход. Няколко метра плъзях надолу по склона на пръстта, сринала се в прокопа, сетне проходът изведнаж се разшири. Горната част на прокопа беше свободна. По-нататък вече можеше да се пълзи по колене. Спрях се и запалих свещта. Отгоре заглушено долетя гласът на стария щайгер, който питаше как е работата.

— Отлично, Корнилич! — викнах аз. — Провирай се, но и раницата не забравяй.

Скоро чух шумоленето на раницата, която се търкаляше надолу, и старческото покашляне на Поленов. От раницата извадихме фенера, а лопатата оставихме в началото на разширението и скоро минахме „опашката“ на нанесената в прокопа пръст. Можеше да се върви почти изправено. В щолнята беше сухо. Светлината на фенера хвърляше жълтеникав отблясък върху стените, които изчезваха далече напред в черния мрак. Старецът бавно вървеше напред. За мене това беше удобно, защото успявах ходешката да се справям с компаса и да записвам посоката и разстоянието. Щолнята беше дълга и ниска.

Вратът и гърбът ми бяха започнали да се уморяват и да болят от приведеното положение, когато приближихме до рудничния двор на голяма шахта.

— Нищо не ще запишеш — измърмори Поленов под носа си. — Напълно е затрупано. Ще трябва в юберзибрехена^[12] да се разкопава, дявол да го вземе!...

Разбрах, че старецът иска да се промъкне през прохода, който съединява голямата шахта със съседната, и веднага се залових за работа. За щастие, в ъгъла до тавана на рудничния двор пръстта не се беше насипала съвсем до стената и ние без особена мъка пропълзяхме през тясната пролука в другия проход. Този проход ни заведе до една малка шахта, която не беше напълно засипана. На малка дълбочина от отвора на шахтата беше направено дървено прикритие, което по-късно е било затрупано отгоре. Нагоре и надолу в черния мрак водеше един квадратен кладенец около два метра напречно. По това време ние вече много се бяхме задълбочили в склона на платното и дебелината на надвисналите върху нас рудни пластове беше значителна.

— Сега накъде, Корнилич? — викнах на щайгера, който се беше навел над шахтата.

Без да отговори, той хвърли надолу един камък и скоро до нас долетя ясен плясък: долу имаше вода. Разочаровано погледнах щайгера, но лицето на Поленов беше спокойно.

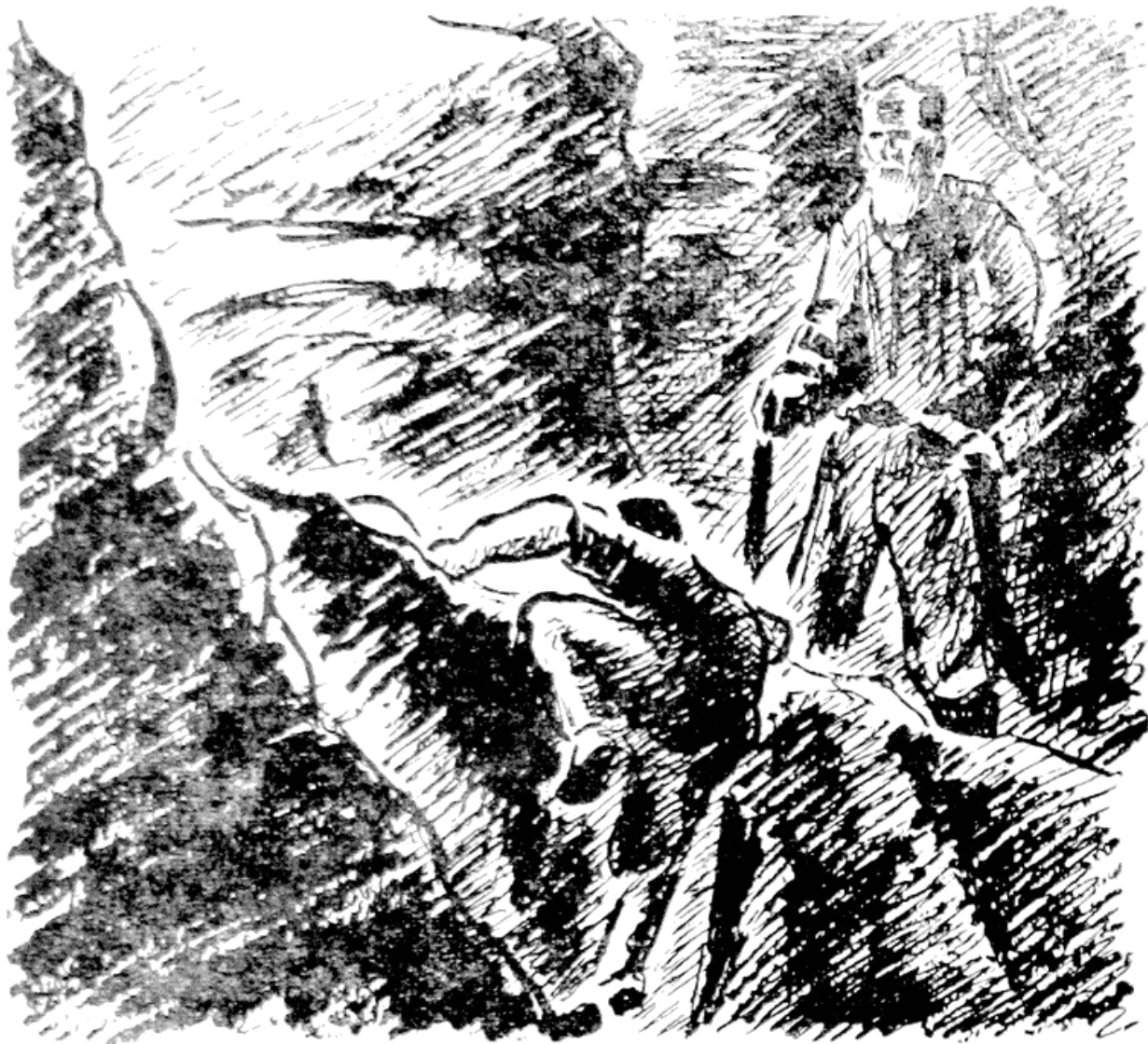
— Е, Василич, сега започва най-мъчното — трябва да се спускаме.

— Къде — във водата ли?

— Ех, и това ми било миньор! Или се страхуваш, а? — подразни ме старецът. — Помниш ли, аз ти казвах: ще стигнем до една шахта, през която ще трябва да скачаме — това е тя. Двадесет и четири аршина по-долу се намира голям щрек на средния хоризонт, трябва да излезем на него. Отначало мислех да се спуснем в голямата шахта — тогава трябваше да прескачаме през тази. А сега ти ще се спуснеш долу, ще се залюлееш и ще скочиш в рудничния двор на втория хоризонт. Закачи с примка въжето за колана си, да не го изгубиш. Но няма защо да те уча, ти имаш добра практика. Разбра ли плана ми?

— Всичко разбрах, Корнилич. Двадесет и четири аршина са дребна работа.

Аз извадих донесеното въже, метнах една примка върху донесения от мене здрав кол и прекарах през него свитото о две въже за спускане по известния на алпинистите начин, наречен дюлфер.

Докато се приготвявах за спускането, Поленов седна върху раницата край шахтата и ме упътваше за по-нататъшния път. Основната ми задача беше да проникна в грандиозните прокопи на най-дълбоките шахти в района — в Щербаковския рудник.

— Я ми дай хартия, ще ти направя чертеж — каза старецът.

Като приближихме глави до фенера, ние, подобно на двама затворници, полугласно почнахме да се съвещаваме край черния отвор на старата шахта. Пълна тишина ни обгръщаше. Вече дотолкова бяхме

свикнали с нея, че когато нейде в края на преминатия от нас тунел се чу слаб звук, той ни се стори заглушителен. Аз се обърнах, като едва не катурнах фенера; щайгерът се понадигна и опря ръце в пясъка. Като проточи шия, той се загледа в непрогледния мрак, който изпълваше другия край на прохода. Звукът приличаше на шумоленето на голям къс смачквана хартия. Като се усилваше, той се обърна в глухо бухтене и завърши с тъп удар. След няколко секунди въздушна вълна засъска по прохода и стигна до нас, като угаси фенера и свещта. След това всичко утихна и отново ни обгърна беззвучният мрак... Като вече се досещах какво е станало, аз бързо запипах в джеба за кибрит.

— Е, какво, Корнилич? — запитах щайгера и гласът ми прозвуча пресипнало и неуверено.

Запалих свещта. Лицето на стареца беше строго, но спокойно. Само смръщените вежди и стиснатите устни показваха, че над нас е надвиснала опасност.

— Тези затрупани шахти винаги... — той не довърши, бързо стана и взе свещта. — Да идем, Василич, да видим... Само полекичка...

Ние навлязохме обратно в неотдавна изминатия тунел и стъпките ни много скоро заглъхнаха в мекия пясък, който покриваше с дебел пласт пода на прокопа. Погледнах Поленов, той кимна с глава. Пясъчният пласт ставаше все по-дебел, в него се показваха едри късове скала. Като се придвижвахме напред, ние се навеждахме все по-ниско и по-ниско. И ето че опряхме до насип от пясък и камъни, който плътно закриваше отвора на прохода. Работата беше съвсем ясна: някаква празнина в голямата затрупана шахта се беше слегнала. Стотиците тонове пръст, срутени отгоре, ни пресичаха пътя назад. Намирахме се в единия край на грамадна, с площ от няколко квадратни километра, система подземни проходи, които отиваха навътре в степното плато. Колкото се отиваше по-далеч, толкова шахтите ставаха по-дълбоки и всичките бяха засипани. Та дори някои от шахтите да бяха открити, нима човек можеше да се изкачи през тях от стометрова дълбочина? Чувството на смъртна опасност, което ме обхвана в мига, когато чух шума на срутването, не ме напускаше. През главата ми бързо преминаха рояк мисли за живота, работата, близките, за великолепия сияещ слънчев свят, който никога вече не ще видя... Запуших цигара и жадно засмуках. Тютюневият дим се стелеше ниско във влажния и студен

въздух. Когато се овладях, аз се обърнах към Поленов. Той беше навъсен, спокоен и мълчаливо ме следеше с поглед.

— Какво ще правим, Корнилич? — колкото може по-спокойно запитах аз.

— Отгоре е натиснало здраво; може би цял пласт пръст се е слегнал — каза Поленов, като сърдито се мръщеше. — Ние я разтревожихме, когато разкопавахме да се промъкнем. Изглежда, че отдавна се е крепила на косъм. Няма що да се прави, не можеш се откопа, пак ще затрупа... Е, хайде да идем при шахтата! Какво сме се разперили тук?...

Без дума да продумам, аз тръгнах след стареца. Неговото спокойствие ме учуди, макар да разбирах, че през дългия си трудов живот той много нещо е видял и не веднаж е изпадал в сериозна опасност.

Не зная колко време проседяхме мълчаливо край шахтата: старецът — дълбоко замислен, а аз — нервно пушещ. И аз неволно трепнах, когато Поленов наруши мълчанието:

— Е, Василич, излиза, че трябва да лазя с тебе. За мене вече не е страшно да умра — година по-рано, година по-късно, все едно, а на тебе не ти се иска, па и не бива: полезен човек си ти за нашата работа. Колко свещи си взел със себе си?

— Три цели пакета — отговорих аз.

— Това е добре! Такъв запас е достатъчен, но за всеки случай, щом се спуснем, гаси втората свещ — пътят е дълъг... А мене ще можеш ли да ме спуснеш, аз съм тежък? — И върху суровото лице на стареца се мярна едва забележима усмивка.

— Ще те спусна, Корнилич, бъди спокоен — отзовах се аз. — Обаче как ще се измъкнем от дълбочината на Рождественския или Щербаковския рудник? А пък тук може би ще ни намерят!...

— Е, кой дявол ще ни намери? — грубо ме прекъсна старецът. — Търси игла в степта! Та нали не казахме къде отиваме! Виж каква е работата: ще се промъкнем до Старо-Ордински — този път е сигурен; от Черний, смятай, пет километра ще има. А по-нататък нагоре имаше един-едничък проход през Девети Андреевски — този проход само Андрейка Шаврин е минал. Той го е открил — по-рано рударите нарекоха този изход на негово име. Освен него, мене и още един, никой не е бил там, а пък това беше преди седемдесет години... Хайде, готви

се; първо ще спуснеш мен, после ти сам. Въженцето след това издърпай — ще ни дотрябва...

След няколко минути Поленов увисна в черния кладенец на шахтата. Като пропусках бавно въжето изпод краката си, аз следях как закаченият фенер за гърдите на стареца се спускаше все по-ниско.

— Стой! — заехтя долу гласът на стария щайгер. — Не, отпусни още един аршин!...

Като праметнах бързо въжето през кола, аз видях как щайгерът се опря с крака в стената на шахтата, залюля се два пъти и изчезна. Едва забележимата светлинка блещукаше нейде долу, върху срещуположната стена на шахтата. После въжето се отпусна, освободено от товара. Спуснах долу торбата, а после сам почнах да се спускам, като се отблъсквах с крака от стените на шахтата, докато не стигнах нивото на двора от средния хоризонт. Далеч долу, в долния хоризонт, се плискаше вода, в която се сипеха парчета камъни. Като подражавах на щайгера, аз се залюлях и скочих в осветеното от фенера начало на тунела. Щайгерът стоеше облегнат на пясъчника и тежко дишаше. Току-що направеният спусък го беше напълно изтощил. Без да бързам, освободих и намотах въжето, бавно нарамах раницата, приготвих компаса и най-после запуших, за да дам време на стареца да се съвземе. Щрекът имаше голям диаметър и не като другите, беше твърде висок. Свободно, без да се прегъваме, ние тръгнахме по далечния път в подземната дълбочина, като отрязахме след себе си всяка възможност за връщане. Аз безусловно се доверявах на стареца. Извънредно сложният лабиринт от разновременни прокопи, щом го познаваш, даваше безусловно възможност да се приближиш отново до повърхността. А Поленов го познаваше, този последен от останалите живи майстори на минното дело от миналата епоха.

Пътят беше уморителен и дълъг. Като минахме без особени мъчности големите и правилни прокопи на Александровския рудник, ние дълго се промъквахме лазешката през отчасти срутените и ниски прокопи от преди два века, докато накрая се добрахме до дългия щрек на английската концесия. Като минахме този щрек, ние попаднахме в една група големи камери на място с незначителни гнезда от извадена руда, където трябваше да търсим квершлага — прохода, който съединяваше тези прокопи с прокопите на съседния Щербаковски рудник. На повърхността Щербаковският рудник се намираше на около

четири километра от селището Черний, а пък под земята ние извървахме много повече и по това време старият щайгер беше съвсем капнал от умора. Постлах върху влажния под на камерата кожената си куртка и Поленов в мрачно мълчание се отпусна върху нея. Обаче след като похапнахме и дадох на стареца шоколад с големичка глътка коняк, Поленов явно се поободри. Реших да не подканям стареца, запалих още една свещ и удобно се настаних върху раницата, като пуших и оглеждах наоколо. Таванът на камерата едва сивееше при мъждивата светлина на свещта, неравните грапави стени от плочници синкава рудна варовита глина бяха изпъстрени с черни петна — овъглени отпечатыци на древни растения. Тук беше по-влажно, отколкото в прокопите, които пресичаха пясъчниците, и неподвижната тишина се нарушаваше от равномерно ясно падане на водни капки. Тук-таме черните ивици от обогатени с меден блясък^[13] и въглищни „сажди“ на изкопаеми растения в междинните пластове рязко подчертаваха произхода на оставените стълбове със сини и зелени ивички от окислени части на рудния пласт.

В ляво от нас неравният, набразден с пукнатини таван на камерата бързо се снишаваше към извитата в полукръг галерия. В галерията се чернееха три ниски отвори. Единият от тях трябваше да ни послужи като по-нататъшен път.

Допушвах втората цигара, когато Поленов каза, че е готов да продължи пътя.

— Почакай, Корнилич, — отговорих аз — няма къде да бързае, горе и без това е вече нощ.

— Тъй е, може би... — съгласи се щайгерът. — Половината път извървахме, а нататък ще бъде по-лесно.

— А какъв е този път, по който ще тръгнем, и кой е този Шаврин, който го е открил?

— Е, какъв е пътят — сам ще видиш, а за Шаврин мога да ти разкажа: приятелче ми беше той.

И старецът започна разказа си под монотонния съпровод на капките.

— Това се случи малко преди края на крепостното право — в петдесет и деветата година, когато англичаните току-що почнаха да работят у нас. По това време бях осемнадесетгодишен момчурляк, ала по съобразителност и практика работех като минен десетник. Андрюшка Шаврин — по-стар от мене с две години — също беше от

минните десетници. И двамата работехме на Бурановското отклонение и в Чебенки — знаеш, дето сега е брезовата горичка, на надолнището към Уранбаш. Там се намираше Верхоторската минна кантора, а срещу нея, от другата страна на рекичката, беше Воскресенската минна кантора на английската компания. Ние дружехме с Андрюшка, па и който не се разбираше с него — отличен момък беше! Е, не много хубав, но силен и напет, па и умен, и любезен — един съвсем особен. Минната работа много обичаше. Още като хлапе с моя и със своя баща все по старите подкопи ходеше, по поръка на управителя оглеждаха, ако е изостанало нещо по-хубаво, да го вземат. Добре се изучи, много различни книги четеше и за разлика от другите обичаше вечер след работа да седи до късно в степта и да мисли за нещо... Всичко щеше да бъде хубаво. Работеше Андрей — да се не нахвалиш, но само че горд момък беше. Е, а за крепостния гордостта е много вредна, особено когато управителят, като нашия Афанасев, е малко по-строгичък. Графовете Пашкови, към които се числяхме, малко се бъркаха в минните работи. Управителят вършеше, каквото си искаше. А Шаврин и с англичаните се сдружи. Техният управител — Тома Рикард го викаха — все го хвалеше и при себе си го викаше да работи. Но как да идеш? Държавен да беше, все пак още можеше да се нареди. Андрюшка често се губеше у тях и много излишни неща усвои — нещо не в ред излизаше. И това още не е беда, Андрюшка имаше тих нрав, но щом работата стигна до Настя, всичко се обърна наопаки. Момичето беше една дъщеря на дърводелеца Ферапонтов. Биваше си я, хубава, коса дълга, гърди високи: като еличка стройна. И песнопойка безподобна — гласът ѝ по всички кантори се славеше. Андрюшка се занесе по нея и тя по Андрюшка — с една дума, такава любов ги обзе, че ходят не на себе си, като омагьосани. Дойде вечер, моят Андрюшка тича в Покровски при своята Настенка. Узна за това управителят и много се разсърди. Отдавна беше набелязал той тази мома — гласеше я за любовница я за себе си, я за сина си. Повика Настя при себе си — тогава той живееше в голямата бяла къща, на чифлика, при Верхоторската кантора. Тази къща не се запази — в революцията я изгориха. Тя се намираше в голямата градина край езерото. А на Шаврин управителят заповед изпратил — да се приготви веднага и да върви с утрешния обоз, който ще замине с рудата за завода в Уфимската губерния: премества той значи Андрюшка на Ивановския рудник, който наскоро Пашкови зад Дема купиха.

Андрюшка узна — и му притъмня пред очите. Как ще се раздели с Настя? С една дума затичва се Андрюшка при Настя да се сбогува и там узнава, че управителят повикал Настя при себе си. А вече почнало да се мръква... Андрей беше умен — съобразява, че не току-тъй и него отпращат... Спуска се той с всички сили към чифлика. От Покровски се тича лесно — целият път е нанадолнище. Вече се стъмняло, когато дотичал. Бързо — никой не го забелязал — промъква се в градината и се скрива в храстите под прозорците на управителя.

А управителят тъкмо в това време увещава Настя. Но момата се опира — наникъде, ако щеш в Сибир я изпрати, ако щеш я убий. Афанасев накрая се разярил — не е навикнал той на непокорство. Викнал две жени от къщата — едни такива здрави женици били. Смъкнали те пред него дрехите на Настя и я затворили гола в един тъмен килер, за да размисли. Добре, но Настя е силна мома и докато се разправяли с нея, дигнала много шум. Андрюшка чува този шум, покачва се на корниза и поглежда през прозореца. Вижда как жените измъквали Настя от стаята и всичко се обърнало в душата на момъка. После ми разказа, че изскочил от кожата си — не си спомня добре какво станало след това. Изкъртил рамката, скочил в стаята — това било кабинетът на Афанасев — и право към вратата, през която измъкнали Настя. Афанасев го видял и веднага посегнал за пушката, която висела на стената. Само че не успял да вземе пушката. Андрей грабнал от масата някакъв тежък предмет, па като цапардосал управителя — право в зъбите! Със зъбите си Афанасев винаги се гордееше — те бяха едри, бели като на циганин. Андрюшка с един удар ги избил. Здрав момък, при това съвсем побеснял — е, ясно е, управителят се търкулнал, като се обливал в кръв. Андрюшка би го и довършил, но чул гласа на Настя. Зарязал управителя и се спуснал да я търси. Докато ставало това, из къщата се вдигнала тревога. Афанасев — също беше здравеняк мужик — бързо дошел на себе си и заревал: „На помощ!“ Дотичали там канторските пазачи и неговите, на Афанасев, пазители-колари: зверове, а не хора. Нахвърляли се вкупом върху Андрюшка, повалили го, вързали го. Афанасев гледа Андрея, притиска кърпичката си към устата и дума не може да каже — ръмжи само. Най-после изхъркал: „В хамбара, утре ще се разплащаме“... Затворили Шаврин в здравия хамбар до ковачницата, стража поставили. А в къщата на управителя

любимата му седи — също затворена, участта си чака. Ето как щастието им в миг се обърнало, загинало!...

— Хайде стига... Починахме си, време е да вървим по-нататък — неочаквано прекъсна разказа си Поленов и като се покашляше, стана от земята.

Лесно беше да се върви по широките щрекове в просторните Щербаковски прокопи. Но затова пък въздухът тук беше тежък. Светлината на нашия фенер едва блещукаше, като дори не даваше възможност да се различи пътят. Тук, в най-голямата дълбочина, естествената вентилация чрез редицата прокопи и душниците на ненапълно засипаните шахти почти отсъствуваше. Дишаше се мъчно и аз сериозно се безпокоях за стария щайгер. Скоро пред нас израсна грамаден насип от едри буци камъни, склонът на които се издигаше високо нагоре.

— Е, трябва да се лази нагоре по него — каза Поленов. — Само, ох, колко предпазливо трябва, Василич...

Като опитвахме дали лежат здраво парчетата камъни, от буца на буца, като минахме стотици зеещи дупки, ние се изкачвахме метър по метър към хоризонта на 27-я сажени. Аз с всички сили се мъчех да облекча стареца в мъчното изкачване. Качвахме се много дълго време, докато най-после стигнахме желаната цел. Тази цел ми се стори твърде неугледна. Широкият лабообразен прокоп се бе напълно срутил, отгоре се бяха откъртили грамадни плочи, дебели по три-четири метра. Между новия таван и откъртените плочи зееше широка пролука, висока не повече от половин метър, която водеше в нова неизвестност. Двадесет и седем сажена дебели рудни пластове като по-преди ни отделяха от повърхността на земята. Но тука беше приятно да се почувствува течението на въздуха, да се вдъхне както трябва. Пламъкът на фенера се засили и почна да гори по-ярко. Ние дълго лежахме и почивахме на една гладка плоча, която приличаше на голям леден блок. Движението на въздуха колебаеше пламъка на фенера и разхлаждаше загорещените лица.

— Здравео тегли, Корнилич, — наруших аз мълчанието. — Може би изходните прокопи са нейде наблизо.

— Че е близо, близо е, но не за нас. Знаеш ли къде тегли? В голямата Покровска шахта, откъдето вземат вода за селището на платото. Нейният втори хоризонт е горе-долу наравно с този, и

съединителен тунел имаше, но там не можем да се промъкнем — всичко е хлътнало, а долу е и наводнено. Не, сега пътят ни е надясно, във Верхоторското отклонение — Новият Мясниковский, както се казва иначе. Е, хайде да се качваме полека-лека — аз си починах...

Пролуката въпреки зловещия си вид се оказа сравнително лесно проходима. От нея ние попаднахме в един тесен проход, а още по-нататък — в големи правилни прокопи, и през няколко тесни, вертикални изкопи се издигнахме с дванадесет метра по-високо. После почнаха ниски, с неправилна форма, извити проходи. Те вървяха, като неотклонно завиваха на югоизток, докато не преминаха в широка и висока галерия.

— Ето ти и Старо-Ординский — зарадвано каза щайгерът. — Тази щолня е като обръч, завива наоколо, а ходовете излизат от нея навътре като спици на колело. На средата има голяма камера — натам ще се стремим и ние... Ето един ход, в него ще се вмъкнем...

Ниският сводест отвор на хода се чернееше в ляво при пода на галерията. Трябваше да застанем на четири крака и въпреки острата болка и набитите колена, да се придвижваме по леко издигания се нагоре тесен проход.

Внезапно ходът свърши и ние излязохме на грамадна, почти кръгла зала. Колкото и да издигах фенера, аз не успях да разгледам тавана и едва когато запалих свещта, видях изровената му, с подсечки повърхност на височина повече от десет метра. Грамадните черни минни подпори стояха като колонада и със своите губещи се в мрака върхове подпираха страничните издадини, които косо се спускаха от тавана към стените на залата. Подът беше равен и чист. Срещу отвора на нашия ход се виждаха високи правилни купчини изоставена бедна руда.

— Я гледай чудеса! — извиках аз, като се оглеждах наоколо. — Не разбирам как тия укрепления са оцелели тук след сто години!

— Много просто. По-рано са укрепявали с дъбове. А са оцелели, защото не е имало натиск върху тях. Опитай гредите и веднага ще разбереш.

Приближих се до най-близкия черен стълб и го натиснах с пръст. Пръстът потъна като в масло във влажната и тъмна мекота, но във вътрешността се напипваше твърдо дърво. Като се вгледах, забелязах,

че дървесината на места е оцветена с тъмносин, а на места със зелен цвят — значи изцяло просмукана от медните соли.

Седнахме да починем на купчините руда. Часовникът показваше четири сутринта: вече двадесет и един час се намирахме под земята. Умората си искаше своето.

— Много ли остана, Корнилич? — обърнах се аз към щайгера, като вадах храна.

— Леко е вече. Ей сегичка ще излезем в Чебенка и в щолнята в Ординския дол, над извора, в горичката.

— Ама че далече ни отведе! Здравата си изпати, Корнилич!

— А то — не съм мислил, че преди да умра, още веднаж ще дойда тук... След Шаврин бях тук със сина си преди петдесет години...

— Виж какво, докато закусваме и почиваме, я ми доразкажи какво стана по-нататък с Андрея — помолих аз.

— Остана ли нещичко за пиене? — запита старецът. — Здравата се уморих. А пък хубав е шоколадът: щом го хапнеш, веднага добиваш сила. В наше време не го виждахме...

Той мълчеше, докато закусваше, и чак когато похапна добре, каза:

— Е добре, слушай нататък... И тъй значи Андрюшка седял в хамбара с вързани ръце и крака, а ние нищо не сме чули... Дали не са го свързали здраво или яростта на момъка е била много голяма, но през нощта Андрей успял да се освободи от въжетата. Па и хитър си беше! Поразкършил се мъничко и се качил горе на една дебела гредка, точно над вратата, па като закрепял с див глас! Пазачът се уплашил, извикал помощ. Решили да видят какво е сполетяло Андрюшка — умът му ли е хвъркнал или пък момъкът умира. Отключили вратата, влезли с фенер в хамбара... Скочил Андрюшка отгоре върху последния, който стоял с пушка до вратата, повалил го, плюнал си на петите — и право в степта. А онези: „дръж, лови“, бум, бум, в тъмнината... Къде ти! Като че в земята потънал. Па и наистина в земята отишъл, спасявай ме, миличка! И спасила го тя...

Сутринта трябваше да отивам на работа. Станах още в тъмно. Майка ми приготвя масата и разправя, че с Андрюшка се случило нещо лошо. Вече се носи слух: и как управителят задигнал Настя, и как Шаврин му избил зъбите, и как избягал през нощта нанякъде. А какво станало с Настя — никой не знае. От тия новини дори дишането ми спря и на работа отидох разстроен. Все си мисля какво ще стане сега и

как на Андрея да помогна. Работехме ние в Чебенки, на самия край на отклонението. Покачих се да проверявам шестия забой, вървя замислен и изведнаж чувам гласа на Андрюшка Шаврин. А аз все за него мисля и така изтръпнах, че замрях дори, спрях се. Погледнах тук, там — наблизно стара пещ^[14]. Осветих — и гледам, наистина Андрюшка, с ръка ме вика. Озърнах се, наоколо никой, сниших фенера — и в пещта. А там в дъното беше разкопано и старият ордински проход прекъсваше. Ние с Андрюшка там отидохме. Аз го затрупах с въпроси как и какво. Андрей само глава поклати: „Няма време, казва: Настя, па и себе си трябва да спася. За тебе — казва — знаят, че си ми приятел, ще те следят — та ти тука дълго не се бави. На Костка Силаев (това беше вторият му приятел) кажи, че искам да се срещна с него през нощта, само никой да не види. Донесете в Ординския дол, при извора, край четирите големи брези, повечко храна — за няколко дни. Там ще ви срещна и ще ви кажа какво трябва да се прави по-нататък. И още — нека ти или Костя непременно преди мръкване да се срещне с Надежда на ковача. Нека тя се помъчи да предаде на Настя — Андрей е жив и скоро ще я освободи. На стария ирод нека не се поддава и нека чака известие от мене...“ На това се и спряхме. Провизиите, които бях взел със себе си, дадох на Андрюшка и той изчезна в ординските рудници. Полекачка се измъкнах от пещта и право в своя забой — място не мога да си намеря, все си мисля как да се срещна с Костя. За щастие потрябвах ми нови клинове, а нашата ковачница се намираше при Верхнеординский, където работеше Костя. Веднага хайде там — и ми провървя: намерих Костя, смигнахме си, бързо му разказах всичко. Наговорихме се, той да види Надежда. А ще се срещнем при големия Волковски извоз^[15], ще излезем поотделно. Олекна ми на сърцето и се върнах в шахтата. А наоколо само едно се говори — за Андрюшка и Настя. Помощниците и пазачите излезли в степта — Андрея да ловят, че и ловджийски кучета били пуснати.

Управителят заболя, — види се, Андрей здравата го бе чукнал — на легло лежи. Голяма награда определи, който улови Шаврин. Един куриер отиде в Каргал, на полицията да съобщи, а оттам в Оренбург при полицейския комендант за заповед да заловят Андрюшка, където и да е и във вериги да го оковат.

Щом се върнах в къщи, приготвих торбата и скришно от майка си набутах в нея всичко, каквото ми попадна под ръка, за ядене. Почаках,

докато всички заспят. За късмет, тъкмо нямаше луна — нощите бяха топли и тъмни. Тръгнах аз, а на душата ми неспокойно: за Андрюшка се страхувам, не зная какво ще стане по-нататък. В степта е тихо, пусто. Нейде в страни, чува се, конници препускат — навярно приятеля ми търсят. По една тясна пътечка се приближих до Волковските извози. Едва почна да се белее на възвишението големият извоз — в храстите нещо се раздвижи и Костка изскочи като от земята. И също с торба. Тръгнахме полекичка, като два вълка, в непрогледния мрак. Спуснахме се в дола и не по пътя, а за всеки случай все зад храстите, по възвишението тръгнахме... Костка шепнешком ми разказва как бил при Надя. Оная, казва, дори лице изменила, побледняла, обаче, казва, ще го направя. На мръкване дотичала, дъх не може да си поеме. Не могла ни да види Настя, ни да ѝ каже: държат я, както преди, под ключ. От разговорите в къщата Надежда узнала, че управителят заболял много, но се кълнял, че щом му поолекне, непременно самолично ще издири Андрюшка и напълно ще отмъсти за обезобразяването си...

Докато Костя разказваше всичко това, приближихме до мястото. При извора завихме надясно — тук имаше чисто пясъчно място, наоколо върбови храсти, а по-горе малко тревясало бърдо и на него четири стари брези. Седнахме ние под брежите. Наоколо тихо. Викнах като кукумявка. Ослушах се — още веднаж викнах. И изведнаж кой знай отде се взе — Андрюшка точно срещу нас. Дори се уплашихме от изненада. Разказахме му всичко. Помисли Андрей и казва: „Ето що, приятели мои любезни: вие сега сте единствената ми надежда. Ако не ми помогнете — пропаднал съм, а пропадна ли аз — и Настя също: ще я погуби управителят. Ако искате да помагате, тая работа не бива да се бави. Най-напред сега ще ви покажа мястото, където сам дяволът, камо ли Афанасев, не може да ме намери. Занесете на това място кожухче някакво или одеяло, съд за вода и женски дрехи... Ей тази хартишка отнесете в английската кантора — на Рикард. Лично му я дайте и чакайте отговор. Отговорът ще донесете тука и го сложете — ще ви покажа на кое място... После ето още какво: стария малък рудник при самия чифлик знаете, нали? Там откритият изкоп е голям, а в него има няколко малки щолни, затрупани. Та ето какво: средната щолня ще ви изведе в един подкоп^[16], подкопът върви все по-надясно и по-надясно към ямите от неукрепени шахти, което е в самия Ордински дол, в храстите. Трябва по този подкоп да се промъкнете и в една от

неукрепените шахти да разчистите прохода навън. Само не забравяйте, пръстта навътре да се отгребва. На Надежда кажете, че вдругиден вечерта ще я чакам в горичката на Заовражний — за нея ще бъде дребна работа да дотича дотам, а пък вие елате там, след като уредите всичко. Само бележката ми непременно занесете на Рикард утре през деня, а вечерта отговор“... Шаврин внезапно млъкна, послуша се. Ослушахме се и ние с Костя. Долу, по дола, се чуваше конски тропот. „Хайде, приятели, трябва да се крием, тия мене търсят“, пошепна Андрюшка. Хвана ме за ръка, мене и Костка, и отидохме в храстите, като взехме торбите. Зад храстите имаше голяма стара щолня — Ординска се казваше. Входът широк, висок — язدهшката може да се влезе. А самата щолня къса и изход от нея няма. „Къде отиваш, Андрюшка, — казвам аз на Шаврин със шепот. — Че те непременно ще надникнат в щолнята — затова навярно и идват... Добре, разбира се, ще надникнат... — каза Андрей. — Но ти побързай, и без това късно ги забелязахме, забъбрихме се...“ И наистина под земята се чува — конските копита тропат съвсем близо... В щолнята — аз знаех добре — имаше три прохода. Средният е най-дълъг, осем сажена. Андрюшка там ни и поведе. В края — малък ход, тук-таме — пещи със слепи забои. И ние скочихме в лявата пещ, Андрюшка шепне: „Горе, по-високо от човешки ръст, има тясна подсечка, само два аршина дълбока и по-малко от аршин широка. В края на подсечката има ход нагоре — ординският прокоп се затваря. Протегни ръце напред, превий се там горе, изтегли си краката — и дори в цял ръст можеш се изправи. Ние ще подадем торбите и сами ще се вмъкнем.“ Тъй и направихме, и тъкмо навреме — гласовете вече се чуваха в дола. Тук виждаш ли каква е работата: ходът върви право над подсечката и завива назад над щолнята, много е тясно и колкото и да гледаш, отдолу нищо не можеш да видиш. Вмъкнахме се ние всички. Андрюшка отмести два големи камъка, спусна ги в подсечката и краят ѝ съвсем се закри. И да знаеш пак не можеш се промъкна. Зад подсечката ходът се разширяваше. Седнахме ние тримата точно над отвора и слушахме. И наистина идват в щолнята, тършуват навсякъде приближават се до нашия забой. И ето че едва-едва засвети между камъните — някой поднесе свещ право към забоя. „Значи никъде няма проход?“ чувам, пита, не го познах по гласа кой е. А Рибин, щайгер от Покровски, му отговаря: „Погледни сам. Та ние всяка пещ познаваме — не виждаш ли, какво ли?“ А ние седим, спотаили сме се,

един други с лакти се побутваме. Е, отидоха си неканените гости; секнахме огън, запалихме свещта. Андрей ни поведе към убежището си. Тук, оказва се, имало големи ордински рудници. И никой нищо не знаеше за тях. Знаеш ли как е било у ординците — тесни проходи, без укрепвания, като тръби, стоят вечно. Тръба след тръба се спускат наклонно надолу до големия прокоп, където ординците използвали богато гнездо. Тук се беше настанил Андрюшка. Показа ни той и прохода в Старо-Ординския рудник — в грамадната зала, гдето седим сега с тебе.

Големият Ордински прокоп беше голям колкото една просторна стая, само малко нещо по-нисък. По средата гладките плочи от твърд пясъчник бяха поставени от същите ординци. На тях сложихме припасите от торбите, оставихме свещите, огнивето; уговорихме се. Запълзяхме по тръбите нагоре, стигнахме до щолнята, избутахме камъните и излязохме. Андрюшка пак закри хода след нас. Ослушахме се — никой. И драснахме към къщи, без да се озъртаме. Пристигнахме през нощта, успяхме дори да се наспим... Е, а и ние с тебе, Василич, успяхме да си починем. Приказките край нямат — хайде да се измъкваме...

Купчината край южната стена на залата, гдето седяхме, постепенно се издигаше нагоре. От нея можеше да се покачим върху издадината на стената. По-горе минаваше тясна просечка, по която аз, като се опирах в стената с гръб и с крака, се покачих на втората издадина, почти под самия таван на камерата. Тази издадина, по-вярно корниз, беше много тясна. Трябваше да легна на една страна, с лице към стената, и да пропълзя три-четири метра наляво, към изхода на доисторическия тръбообразен прокоп. В него най-последно твърдо се закрепих и вмъкнах Поленов с въжето. Вече не можех да се обърна и тъй пълзях нататък, с краката напред. След мене с пъхтене пълзеше Поленов. Проклетият прокоп упорито се издигаше нагоре и сякаш нямаше край. Почнах вече да мисля, че костите на енергично работещите ми лакти са изскочили навън, но ето че краката ми изгубиха опора и аз като жаба скочих на равен под. Това беше същата подземна стая, където преди седемдесет години се е крил Шаврин. Гладките стени, характерни за доисторическия прокоп на бронзовия век, имаха овални очертания, таванът се издигаше като купол, а подът се вгълбяваше във вид на чаша. Видях гладките камъни сред камерата, за

които разказваше щайгерът. Като разгледах камерата, намерих две изтъркани бронзови кирки и няколко медни кюлчета. Кирките, едното кюлче, чирепите от някакъв съд и черепът, намерен в близката орта, аз по-късно изпратих в Руския музей в Ленинград. Щайгерът търсеше с фенера по пода, като мърмореше нещо.

— Ето, гледай, Василич, — каза той и насочи светлината на фенера зад един от големите камъни. Видях почерняло, но добре запазено дъбово каче. — Ведро за вода, него Костка го довлече, а ето и Андрюшковият нож... — Старецът дигна от пода едно ръждясало парче от нож и внимателно го мушна в джеба си. — Всичко си стои, като че ли е било преди една година... — Дори при слабата светлина на фенера личеше как младежки засвяткаха очите на стареца. — Ех, работнически живот! Мина като един ден — а сега как скучно се влачи...

Изглежда Поленов нямаше желание да бърза. Той обиколи с фенера целия прокоп наоколо и поседя на един камък, без да ми обръща внимание. Аз се възползувах от това, за да разгледам подробно прокопа и няколко прохода от него.

Поленов ме повика да продължим пътя си и наново започна пълзенето по тръбообразните тесни проходи. Ние постепенно се издигаме по-високо и по-високо, като в същото време неотклонно се насочвахме южно от югоизток. Странно беше да се види напред синьото облаче на отразената светлина, която рязко се отличаваше от червеникавия пламък на свещите, който дълго ни свети в непроницаемия подземен мрак. Светлината се усилваше. И с чувство на неизказано облекчение аз угасих свещта и я скрих в джеба си.

Стълб от не много силна светлина се издигаше над квадратния отвор в края на прохода. Като спуснах краката си в отвора, аз решително се плъзнах в него и се спрях върху стъпалото на горната просечка на забоя, обърнах се, втори път направих същото нещо и се намерих върху нивото на самия забой. Аз помогнах на щайгера да се спусне и двамата, като бързахме и се спъвахме, изтичахме останалите петнадесет метра към нарастващата яркост на синята светлина. Нетърпеливо разгънах гъстия храсталак при входа и като се опивах от морето пресен топъл въздух, заслепен от светлината до болка в очите, не можах да удържа радостния си вик. Обърнах се към Поленов, като мислех, че суровият старец ще ми се смее. Обаче и върху неговото лице

светеше щастлива усмивка, той също се радваше на хубостта на широкия слънчев свят.

Високото пладнешко слънце ни посрещна с приятна топлина. Тихото шумолене на есенния ветрец звучеше в нашите уши като поздрав. Двадесет и девет часа бяхме прекарвали в мрака и тишината на подземните прокопи.

— Е, Василич, да се погреем мъничко, да си поотдъхнем, па и в Уранбаш ще идем, в чифлика, бившия Пашковски — тук е наблизно. Там и кон ще намерим, защото е далече до къщи — аз няма да мога да ида. Отърва ни Андрюшка! Не зная какво е станало с него в чужбина...

— Доразкажи ми, Корнилич, за Шаврин — помолих аз, като разстилах овлажнените цигари на слънчевия пек.

— Па то почти няма какво да се разказва. Направихме ние всичко, което Андрюшка каза. На следната нощ ние с Костка пак се вмъкнахме в Ординската рудница, донесохме един стар кожух, кофа, а също хляб и отговор от Рикард. При англичанина сам аз ходих крадешката. Прочете той бележката, засмя се и отиде някъде, а аз чаках в кантората. Върна се, посвирка, походи из стаята, написа нещо на един лист и ми го даде. Мушнах листа в пазвата, па беж в къщи, дори благодаря не казах. Все се страхувах някой да не забележи, че съм ходил при Рикард.

На другия ден ние с Костка узнахме: управителят Афанасев малко се оправил, пристигнала полиция, седят в кабинета му, пият, съвет държат как Шаврин да заловят. Едва се мръкна, ние се измъкнахме от къщи като котки. Аз брадва нося — Андрюшка искаше — Костя беше взел свещи. На хълмчето, което е срещу чифлика, залегнахме в храстите — чакаме кога Надка ще изтича край нас по пътеката. Чуваме, изтича, а сами чакаме и слушаме — не следи ли я някой отзад. Дълго лежахме — не чухме никого. Тогава и сами — хоп надолу, в горичката зад дола. Пак викнах като кукумявка. Андрюшка отвърна с тихо изсвирване. Приблжихме, гледаме, тук, при брезичките и Надежда стои.

„Непременно така направѝ Надюша“, казва ѝ Андрей. — „Всичко ще направя“, отговаря. „Хайде, благодаря ти, мила, сбогом, не ме споменавай с лошо“. Надежда го прегърна, целуна го силно и също така бързо си отиде... Андрей ни поведе в дола и по пътя ни разказа какво трябва да правим. Утре управителят лично ще тръгне по рудниците — да проследи Андрюшка. Досетил се старият вълк, че беглецът се крие в подземните прокопи. Щом заминат всички, ние с Костка да изтичаме на чифлика и непременно да подпалим далечния хамбар, който е при конюшната, на възвишението. А щом подпалим — да изтичаме, колкото имаме сили, на Бурановский, да гледаме от хълма какво ще стане и после незабелязано да се върнем в къщи. А да дойдем да навестим Андрюшка чак след два дена — след пожара здраво ще следят всички и ще тършуват непременно в Ординския дол. Е, уговорихме се ние, сбогувахме се и се разотидохме.

На сутринта Афанасев с полицията, с помощниците и с любимите си сибирски хрътки замина за Богоявленската кантора — там гдето сега се намира нашият Черний. А на пладне ние с Костка се промъкнахме в чифлика през зеленчуковите градини над рекичката, в задния двор — до конюшната. Гледаме, при хамбара натрупана купчина детелиново сено за конете на управителя. Подпалихме хамбара, а с него подпалихме и купата и беж да бягаме надолу, колкото ни сили държат!... Вече много се бяхме отдалечили — чуваме олелия, шум се дигна. Затичахме още по-бързо и през Федоровския дол излязохме на платото, пътя пробягахме и едва живи стигнахме на Бурановский. А сърцето ни се свива: какво ще стане сега и ще успее ли планът на Андрюшка. Дим се дигна високо, много голям, отдалече долитат шум и викове...

Върнахме се ние на работа благополучно, навреме. Седим всеки в шахтата си, тихо, като мишки — съвсем нищичко не знаем... А тук само за пожара в чифлика се говори. Запалил се, казват, хамбарът, но бързо го угасили... След работа отидохме заедно с Костя у дома. А дома ни посрещат: „Как, вие нищо ли не знаете?“ — „Какво има?“ питаме. „Ами как, в селото Андрюшка Шаврин се появил, запалил един хамбар и купа сено. Когато всички дотичали там, той се спуснал в къщата с брадва — страшен, очите му горят като на вълк. Жените, които наглеждали Настя, побягнали... Андрюшка знаел где седи Настя — в миг изкъртил вратата, сграбил Настя за ръката, и те побягнали през

градината, а после зад Верхоторската кантора и в степта? Тук като че ли ги догонили. Де ще се скриеш в степта? Вече съвсем ги настигнали, но те дотичали до първите извози на стария рудник и като в земята потънали. Докато изтичали за щайгер в кантората и за свещи, и за огън, Андрюшка и Настя изчезнали, никакви ги няма. Търсили ги, търсили, по целия дол тършували: знаят, Афанасев ще дойде, зле ще бъде, но така не ги и намерили. А тогава и Афанасев се върнал. Намръщил се той, когато завеждащият чифлика му доложил за пожара и за бягството, събрал сума народ и се спуснал сам по дола да търси, а оттам за Средна Каргалка заминал. Яздил, яздил и се върнал с празни ръце...“

Зарадвахме се ние с Костя: всичко у Андрея излезе като по написано. Изчакахме един ден — всичко спокойно. На втория вече се наговорихме да се промъкнем през нощта при Андрюшка, когато изведнаж ни викат в кантората. Събраха в кантората всички, които дружиха с Андрюшка, докараха неговото и Настиното семейство и разпитват кой му е помогнал и кой знае де се укрива... Никой нищо не знае, и ние с Костя мълчим. Нас силно ни подозираха, кряскаха, със Сибир ни заплашваха, но нали нехванатият не е крадец, нищо не можеш направи... Все пак ни тикнаха в затвора и три дни ни държаха в него, и все напразно: опряхме се — нищо, казваме, не знаем, попитайте, когото искате — работихме в шахтата, всяка вечер в къщи си бяхме. Псуваха ни, изчакахме още две нощи — искахме да се уверим, че не ни следят, и отидохме в Ординския дол по познатия път, право в Андрюшковата подземна стая. Гледаме — никой, припаси и дрехи няма, само ведрото и кожухът оставени. А на един камък писмо за нас с Костя: „Сбогом, приятели, вечно ще ви помним с Настя; заминаваме далече, в чужди страни...“

И оттогава никой нищо не чу нито за Андрюшка, нито за Настя. И колкото да обикаля Афанасев по степта, където и да завира шпионите си — нищо не постигна. Мина година и половина и на крепостното право настъпи край.

Почнах да чакам от Андрюшка писма, но не дочаках. После, покъсно, запитах Рикард не знае ли нещо за Андрей. Англичанинът дълго отрича и едва след три години каза, че именно той помогнал на Андрея. Случило се тъй, че тъкмо по това време техният ревизор трябвало да отиде в Самара. Скрил той беглеците в екипажа си — една такава голяма бричка, коне хубави, и на разсъмване Андрей и Настя били вече

далеч от нашата степ. До самата Самара ги докарал англичанинът, дал им пари и писмо, разправил им какво да правят след това. Волга на всички беглеци е помощница. Заминали те за Астрахан, оттам с английското писмо — на кораб и в Персия. Вече не знаех как, но Андрюшка трябвало да се прехвърли в тази, как я викаха, Австрия, не, не е Австрия...

— Да не е Австралия?

— Там английският ревизор имал братя. А какво е станало по-нататък с двамата — не знаех; знаех само, че избягаха от нашето робство!...

Това е собствено всичко, което мога да разкажа за приключението, което с неизгладима сила се вряза в паметта ми. На следната година пристигнах в рудниците с цяла комисия, за да ги прегледа и подложи на сериозно проучване. В селцето Черний узнах, че щайгерът Поленов умрял в началото на лятото. „Все ви чакаше, но не ви дочака“, казваха ми познатите от селцето.

Пет години по-късно, на едно голямо съвещание по цветните метали в Москва, вниманието ми беше привлечено от един висок, добре облечен инженер, който разкритикува организацията на минните работи в един голям руден район в Сибир. Аз останах възхитен от умния и изчерпателен доклад и запитах един от сибирците кой е той. „Това е Шаврин — отговори инженерът, — който наскоро се върна в СССР от Австралия, където бил емигрирал баща му или дядо му. Много способен работник...“ Почнах да търся тая среща със Шаврин, но това някак си не се осъществи, а на другия ден той замина за Сибир...

[1] Щрек — дълъг хоризонтален прокоп, насочен от шахтата по рудния пласт. ↑

[2] Орти — напречни на щрека къси прокопи. ↑

[3] Рудничен двор — разширение в отвесната шахта, отдето се отделят второстепенни проходи. ↑

[4] Хоризонт — хоризонтална плоскост, от която започват главните прокопи. ↑

[5] Сбойка — съединението на един прокоп с друг. ↑

[6] Квершлаг — хоризонтален прокоп, който не върви по рудната жила и който се прави за скъсяване на пътя. ↑

[7] Щайгер — минен техник, който ръководи всички подземни работи. ↑

[8] Маркшайдер — техник по подземните измервания и прокарването на галерии. ↑

[9] Теодолит — геодезен ъгломерен инструмент за определяне на вертикални и хоризонтални ъгли. ↑

[10] Щолня — подземен хоризонтален прокоп, който започва от повърхността. ↑

[11] Вап — старовремско наименование на варовита твърда глина. ↑

[12] Юберзибрехен — хоризонтален прокоп, който съединява тунелите на две съседни шахти. ↑

[13] Меден блясък — минерал, сернисто съединение на медта. ↑

[14] Пещ — сляп забой или къс ход, по стара терминология. ↑

[15] Извоз — насип от непотребна руда, по стара оренбургска терминология. ↑

[16] Подкоп — щрек, според старата оренбургска терминология. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.